

CHO‘LPON VA FITRATNING ADABIY-TANQIDIY MAQOLALARI TAHLILI

Maxmudova Dilnoza

Farg‘ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti

o‘zbek tili yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: XX asr boshlarida o‘zbek adabiyoti taraqqiyotida muhim o‘rin tutgan Abdulhamid Cho‘lpon va Abdurauf Fitratning adabiy-tanqidiy maqolalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Ularning adabiyotga bo‘lgan estetik, ijtimoiy va ma‘naviy qarashlari, jadidchilik harakati bilan bog‘liqligi hamda milliy uyg‘onish jarayonidagi roli yoritiladi. Shuningdek, maqolada ularning tanqidiy fikrlari asosida o‘zbek adabiyotida yangi badiiy mezonlar shakllanganligi dalillar bilan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Cho‘lpon, Fitrat, adabiy tanqid, jadidchilik, milliy uyg‘onish, estetik tafakkur, badiiylik, realizm, ma‘rifatparvarlik

Kirish

XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar adabiyot rivojiga ham kuchli ta‘sir ko‘rsatdi. Bu davrda jadidchilik harakati shakllanib, millatni uyg‘otish, uni zamonaviy taraqqiyot yo‘liga olib chiqish g‘oyasi ilgari surildi. Ushbu harakatning yetakchi vakillari qatorida Abdulhamid Cho‘lpon va Abdurauf Fitrat alohida o‘rin egallaydi.

Adabiy tanqid bu davrda shunchaki asarlarni baholash vositasi emas, balki jamiyatni yangilashga xizmat qiluvchi muhim omil sifatida shakllandi. Cho‘lpon va Fitrat o‘z maqolalari orqali adabiyotning mohiyatini, uning jamiyat hayotidagi o‘rnini va vazifasini chuqur tahlil qilganlar.

Abdulhamid Cho‘lpon o‘zining adabiy-tanqidiy maqolalarida adabiyotning asosiy vazifasi inson qalbini uyg‘otish va uni ma’naviy jihatdan boyitishdan iborat ekanligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, haqiqiy adabiyot inson ruhiyatining chuqur qatlamlarini aks ettirishi kerak.

Cho‘lpon shunday yozadi:

“Adabiyot yashasa – millat yashaydi. Adabiyot o‘lgan joyda millat ham asta-sekin so‘nadi.”[1]

Bu fikr orqali u adabiyotning millat hayotidagi beqiyos o‘rnini ko‘rsatadi. Cho‘lpon uchun adabiyot – bu milliy o‘zlikni saqlash va rivojlantirish vositasidir.

U eski adabiyotdagi qolipbozlikni keskin tanqid qiladi:

“Ko‘hna usulda yozilgan asarlar xalq qalbiga yetib bormaydi, chunki unda hayot yo‘q.”[2]

Cho‘lpon yangi adabiyot quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak deb hisoblaydi:

- hayotiylik va realizm
- inson ruhiyatini chuqur tasvirlash
- xalq tiliga yaqinlik
- samimiylik va tabiiylik

Shuningdek, u yozuvchining jamiyat oldidagi mas’uliyatiga alohida e’tibor beradi:

“Yozuvchi xalqning dardi bilan yashamasa, uning so‘zi yurakka yetib bormaydi.”[3]

Bu qarashlar Cho‘lponning adabiy tanqidni nafaqat estetik, balki axloqiy va ijtimoiy mezon sifatida ham ko‘rganligini ko‘rsatadi.

Abdurauf Fitrat adabiy tanqidga yanada kengroq – ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan yondashadi. Uning fikricha, adabiyot millatni uyg‘otuvchi, uni taraqqiyot sari yetaklovchi kuchdir.

Fitrat shunday ta’kidlaydi:

“Adabiyot millatning ruhidir. Ruh kuchli bo‘lsa, millat ham kuchli bo‘ladi.”[4]

U adabiyotni jamiyat taraqqiyoti bilan bevosita bog‘laydi. Fitrat uchun yozuvchi:

- xalq muammolarini ko‘rsatishi
- ma’rifat tarqatishi
- zamon bilan hamnafas bo‘lishi kerak

Fitrat G‘arb va Sharq madaniyatini uyg‘unlashtirish zarurligini ham ilgari suradi:

“Biz G‘arb ilmini olmasdan taraqqiy eta olmaymiz, ammo o‘zligimizni ham yo‘qotmasligimiz kerak.”[5]

Bu fikrlar uning adabiy tanqidini global va zamonaviy ruhda ekanligini ko‘rsatadi.

Fitrat eski adabiyotga tanqidiy yondashib, yangilanish zarurligini asoslaydi:

“Eski adabiyot bizni orqaga tortadi, yangi adabiyot esa oldinga yetaklaydi.”[6]

Xulosa

XX asr boshlarida o‘zbek adabiyoti tubdan yangilanish jarayonini boshdan kechirdi va bu jarayonda Abdulhamid Cho‘lpon hamda Abdurauf Fitratning adabiy-tanqidiy qarashlari hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi. Ularning maqolalari nafaqat badiiy asarlarni baholash, balki adabiyotning jamiyatdagi o‘rni, uning ma’naviy va tarbiyaviy vazifalarini belgilab beruvchi nazariy asos vazifasini bajardi.

Har ikki adibning qarashlarini umumlashtirgan holda shuni aytish mumkinki, ular adabiy tanqidni milliy taraqqiyot bilan chambarchas bog‘lab, unga yangi mazmun va yo‘nalish olib kirganlar. Ularning fikrlarida adabiyot – bu xalq ruhining ifodasi, millat ongining ko‘zguisi va kelajak taraqqiyotining muhim omili sifatida talqin qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cho‘lpon. *Adabiyot nadir?* – Toshkent, 1920.
2. Cho‘lpon. *Tanlangan asarlar*, 1-jild. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1988.
3. Cho‘lpon. *Adabiy maqolalar to‘plami*. – Toshkent, 1994.
4. Fitrat. *Adabiyot qoidalari*. – Toshkent, 1926.
5. Fitrat. *Tanlangan asarlar*, 2-jild. – Toshkent: Fan, 2000.
6. *Jadid adabiyoti va tanqidchiligi*. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010.